

Pepliński, Wiktor

"Polska prasa prowincjonalna
Drugiej Rzeczypospolitej
(1918-1939)", Andrzej Notkowski,
Warszawa ; Łódź 1982 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 23/1, 118-120

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939)*, Warszawa—Łódź 1982, ss. 638 + 2 nlb.

W bardzo krótkim czasie stan wiedzy o prasie polskiej dwudziestolecia międzywojennego znacznie się wzbogacił¹. Przede wszystkim spowodowało to ukazanie się książki Andrzeja Paczkowskiego *Prasa polska w latach 1918—1939* (Warszawa 1980), która stanowi całościowe ujęcie problemu, będąc wypadkową aktualnego stanu badań. Kolejni autorzy prac, które ukazały się po tym bez wątpienia wydarzeniu naukowym, rozszerzają jedynie wiedzę o poszczególnych zjawiskach, które już generalnie scharakteryzował Paczkowski. Daria Nałęcz przedstawiła interesujące studium na temat twórców prasy tego okresu (*Zawód dziennikarza w Polsce 1918—1939*, Warszawa—Łódź 1982), zaś Wiesław Władyka w niekonwencjonalnie napisanej książce (*Krew na pierwszej stronie*, Warszawa 1982) scharakteryzował prasę sensacyjną Drugiej Rzeczypospolitej — jej funkcje polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturalne. Dwie wspomniane książki oscylują wokół problemów związanych z oddziaływaniem prasy wielkich ośrodków miejskich, która ze względu na swój zasięg czytelniczy funkcjonowała jako prasa ogólnokrajowa.

Obraz prasy dwudziestolecia byłby jednak niezmiernie zubożony, gdyby ograniczyć go do prasy wielkich miast. Mimo przemian, jakie nastąpiły na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych, wynikłych zarówno ze skutków kryzysu ekonomicznego, który najbardziej niekorzystnie wpłynął na pisma najmniejsze, a więc najczęściej niesamodzielne pod względem ekonomicznym, jak i przemian samej struktury prasy w wyniku postępującej kumulacji zgodnie z prawami rządzącymi ówczesnym systemem ekonomicznym, system organizacji prasy w Polsce miał do końca okresu międzywojennego charakter decentralistyczny.

Powodowała to sama geografia rozmieszczenia prasy w tym okresie, gdy ośrodkami wydawniczymi były nie tylko centra administracyjne, gospodarcze i kulturalne, ale również miasteczka powiatowe, a nawet takie miejscowości, które nie miały nawet statusu miast, co stanowiło — nie tylko zresztą w Polsce — specyfikę obrazu prasy tego okresu.

Właśnie analizie funkcjonowania tej prasy jest poświęcona praca Notkowskiego. Autor zajmuje się prasą całego obszaru Drugiej Rzeczypospolitej, z wyłączeniem Warszawy, i sześciu największych miast (Łódź, Wilno, Poznań, Katowice, Kraków, Lwów), których prasa — ze względu na pełnione przez te ośrodki funkcje w zakresie życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego — miała charakter ponadregionalny lub centralny. Głównym osiągnięciem pracy w sferze poznawczej jest analiza rozwoju ilościowego, geografii wydawniczej i percepcji oraz oddziaływania społecznego prasy prowincjonalnej. Dokonał jej autor wykorzystując szeroką bazę materiałową, opartą na różnorodnych (często niekompletnych lub wzajemnie sprzecznych) rodzajach źródeł, od materiałów GUS, poprzez wydawane w okresie międzywojennym katalogi prasowe, zachowane archiwalia oraz współczesne opracowania (najczęściej fragmentowe) itp. W efekcie po raz pierwszy w takim rozmiarze i z takim stopniem szczegółowości dokonano przede wszystkim statystycznej pre-

¹ Warto zwrócić uwagę, iż wszystkie wymienione pozycje są owocem inicjatyw podjętych przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku, działającej w ramach Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, która pełni zarówno rolę stymulatora, jak i koordynatora badań. Wspomniane prace ukazały się w cyklach, których edytorem jest Pracownia; praca A. Paczkowskiego jako trzeci tom *Historii prasy polskiej*, wyd. pod red. J. Łojka, prace D. Nałęcz i A. Notkowskiego jako zeszyty 21 i 22 „Materiałów i Studiów do Historii Prasy i Czasopiśmiennictwa Polskiego”. Jedynie praca W. Władyki, jakkolwiek również przygotowana w ramach prac badawczych Pracowni, wyszła poza te cykle nakładem „Czytelnika”.

zentacji zjawiska, pokazując okresy jego rozwoju i stagħacji, geograficznej koncentracji, zasięgu terytorialnego i skali społecznego odbioru i wpływów.

Najobszerniejszą częścią pracy jest przegląd ważniejszych czasopism prowincjonalnych, pomyślany jako prezentacja prasy poszczególnych kierunków politycznych (od prawicy, poprzez centrum aż po tytuły lewicowe), obrazująca równocześnie skalę wpływów ugrupowań politycznych w poszczególnych regionach kraju oraz możliwość ich propagandowego oddziaływania na lokalną opinię publiczną. Dokonano go według schematu terytorialnego — począwszy od województw centralnych, poprzez wschodnie i zachodnie aż po województwa południowe. Mimo swej objętości, co narzuca sama skala zjawiska, przegląd ten z konieczności jest ograniczony do najbardziej lapidarnej charakterystyki, niewolnej zresztą od pewnych uproszczeń zarówno w sensie kwalifikowania politycznego poszczególnych tytułów, jak i stopnia dokładności. Wynika to również z faktu, że jako kryterium kwalifikacji autor przyjmuje nie tylko konkretne związki polityczne czy dyspozycyjność pism, ale także generalne afirmowanie ideologii poszczególnych uprępowań politycznych. Zresztą inna koncepcja byłaby niemożliwa, bo związki większości pism prowincjonalnych z partiami politycznymi pozbawione były cech formalnych, a ponadto ulegały nieraz daleko idącym zmianom w zależności od różnych determinantów — od zmian postaw wydawcy, redaktorów, do oczekiwań odbiorców, wynikających zarówno z przyczyn politycznych, ekonomicznych, jak i okoliczności będących efektem istnienia różnych form nacisku związanego z funkcjonowaniem systemu prasy kontrolowanej.

Temu ostatniemu problemowi poświęca autor osobny rozdział, zajmując się polityką władz państwowych wobec prasy prowincjonalnej. Odsłania tu mechanizm instrumentalnego traktowania prasy przez system sterowania państwem, uwypukla zasadnicze różnice, jakie charakteryzowały działania inspiracyjne władz państwowych w tym zakresie przed i po maju 1926 r. W latach 1918—1926 działania te były zdeterminowane przez dużą dezintegrację polityczną, będącą przede wszystkim wynikiem funkcjonowania bez ograniczeń parlamentarnego systemu sprawowania władzy. Zmieniający się cyklicznie skład partyjny kolejnych rządów oraz zróżnicowanie polityczne na wszystkich szczeblach władzy wykluczały możliwość konsekwentnego, a przede wszystkim skutecznego działania w tym zakresie przez poszczególne partie polityczne. A. Notkowski pokazuje, jak zmieniła się sytuacja w miarę narastania i umacniania się autorytatywnego systemu sprawowania władzy w Polsce po 1926 r., z ograniczeniami wynikającymi z utrzymania, w mniejszym co prawda zakresie, wolnej gry sił politycznych. Opanowanie praktycznie wszystkich szczebli instytucji władzy przez ludzi obozu sanacyjnego, wyposażenie administracji ogólnej w szerokie uprawnienia dotyczące m.in. polityki prasowej oraz ograniczenie możliwości kontroli poczynań w tym zakresie przez władze ustawodawcze czy lokalne organy samorządowe stwarzały ogromne możliwości działania. W pracy scharakteryzowano różne formy wykorzystywania tej możliwości: od przeznaczania państwowych środków pieniężnych na finansowanie prasy prorządowej (co często było w ogóle niezbędnym warunkiem dla stworzenia, a później podtrzymywania sanacyjnej prasy prowincjonalnej), podporządkowania sobie prasy niezależnej, a niekiedy i opozycyjnej (np. przez monopolizowanie systemu płatnych ogłoszeń), do instrumentalnego wykorzystywania możliwości, jakie stwarzał system prasy kontrolowanej w celu zwalczania prasy opozycyjnej.

Do interesujących ustaleń autora warto dodać, że skuteczność działań w tej dziedzinie była znacznie zróżnicowana. Przykład może tu stanowić prasa ziem zachodnich i północnych, a szczególnie prasa pomorska. Mimo wielopłaszczyznowych działań inspiracyjnych władz do końca omawianego okresu w przeciwieństwie do innych regionów Polski utrzymywała się tu przewaga prasy opozycyjnej, zarówno

ilościowa, jak i w zakresie rzeczywistych wpływów związanych z możliwością oddziaływania na lokalną opinię publiczną.

Gdyby szukać słabości pracy Notkowskiego — rzecz paradoksalna — należałoby to czynić w najbardziej jej pionierskich osiągnięciach powiększających stan wiedzy o systemie prasy prowincjonalnej tego okresu w Polsce. Dotyczy to niezmierne szczegółowych i obfitych zestawień statystycznych, egzemplifikujących jej rozwój ilościowy, geografii wydawniczą oraz wyznaczniki jej oddziaływania społecznego. Zgromadzenie tak imponującego zestawu danych liczbowych i przetworzenie ich w różnorodnych zestawieniach, obrazujące różnorakie aspekty statystycznej interpretacji zjawiska, jest już osiągnięciem badawczym samym w sobie.

Wydaje się jednak, że autor nie ustrzegł się pułapki, jaką stwarza statystyka. Przede wszystkim zawierzył wymowie samych cyfr, co ograniczyło w dużym stopniu interpretację zjawisk, które one sygnalizowały. W tej sytuacji perfekcyjnie wychwycono wszystkie procesy wzrostu lub spadku liczbowego tytułów, rozwoju lub upadku ośrodków wydawniczych, wzrostu lub spadku zainteresowania tą prasą. Mniej natomiast uwagi poświęcono genezie tych zjawisk i jej wszystkim uwarunkowaniom, nie tylko ekonomicznym — które autor zdaje się niekiedy przeceniać — ale i politycznym, społecznym oraz kulturalnym, wynikającym często ze specyfiki regionalnej poszczególnych ośrodków wydawniczych prasy prowincjonalnej (np. wnioski wyciągnięte z analizy geografii wydawniczej prasy prowincjonalnej). Nie można jednak mieć o to do autora pretensji, bo głębsza analiza wszystkich zasygnalizowanych w pracy procesów wymaga odrębnych szczegółowych badań. Notkowski nie feruje tu więc generalizujących osądów, które w tej sytuacji mogłyby niekiedy sprowadzić się do uproszczeń, ustalając raczej fakty, których ujawnienie może stanowić cenną inspirację dla dalszych badań w tym zakresie.

Dlatego też znaczenia pracy Notkowskiego nie należy ograniczać do jej walorów poznawczych i erudycyjnych, ale traktować ją również jako stymulator dalszych badań, tym razem szczegółowych, nad prasą poszczególnych regionów kraju. Autor dał tu w miarę uniwersalny punkt odniesienia dla tych badań, stwarzając możliwość dokonywania porównań. Zasygnalizowane przezeń uzależnienie rozwoju prasy prowincjonalnej od zróżnicowania cywilizacyjnego poszczególnych regionów kraju pozwoli również na zbadanie zachodzących w tej płaszczyźnie niezwykle interesujących sprzężeń zwrotnych.

Waga pracy Notkowskiego polega również na jej funkcjonalności, zwiększonej przez zamieszczenie indeksów (nazwisk, tytułów i miejscowości), co w ogromnym stopniu ułatwia korzystanie z zawartych w niej informacji.

Wiktor Pepliński

Bohdan Łukasiewicz, *Prasa informacyjno-polityczna Warmii i Mazur 1945—1975. Szkice do monografii*, Warszawa 1982, ss. 170 + 4 nlb., indeks, tabl., ilustr.

Szkice monograficzne B. Łukasiewicza poświęcone prasie informacyjno-politycznej Warmii i Mazur w latach 1945—1975 wzbogacają nieliczne dotąd opracowania na temat historii regionalnej prasy w Polsce Ludowej. Stanowią więc o liżąącym się wkładzie do rozwoju badań historycznoprasoznawczych w tym zakresie. Publikacja Olsztyńskiego Ośrodka Badań Naukowych wyróżnia się szerokim za-